

rendszeres törvénykönyv is, mely miatt a régi nemzetgyűlések nem éledtek fel; az állandó letelepülésre való kényszerítés, a magánbirtokok kihatása a királytól elfoglalt országos területből; az ősi hadirendszernek felforgatása, a beözönlő lovagrend, az adók stb. mind reactiót keltettek. Már Istvánnak is küzdenie kellett ezek ellen, de csak futólagos sikert ért el; halála után pedig a nemzeti királyság forradalmi eszméje kiegyenlíteni igyekezett az ellentéteket az idegen szellemű államberendezés s a nemzeti jelleg s egyéniség között, mely először Péter bukásában nyilvánult. A nemzeti királyság eszméjének csirája a Péter uralkodása alatt újból feltámadt nemzetgyűlésen mutatkozott, mely Aba Sámuelet szemelte ki, s tette meg trónutódnak. Jellemének fogyatkozásai azonban magukban foglalták a tragikum magvát, a későbbi katasztrófa csiráját. A nemzeti királyság eszméjének első képviselője elbukott; vétkei nyomában kellett megtörténnie Péter reaktiválásának, hogy azután őt egy újabb mozgalom ismét elseperje. Helyet kellett adnia I. Endrének, kit a nemzeti királyság eszméje emelt fel, s a kit az államfentartás és államkiépítés eszméje vezetett tovább; uralkodásának eredménye mindenesetre a magyar lelkület egyöntetűsége s lelki békéjének helyreállása. Történelmünknek olyan mozzanatai ezek, melyek szellemét, okait s következményeit Krenner könyvében tanulságosan kifejtve és előadva találjuk.

Befejezésül a szerző hangoztatja a nemzeti királyság eszméjéből levonható tanulságokat, melyek közül az egyik az, hogy az alkalmazkodó magyar két örök formához nem tud hűtelen lenni: a politikai szabadsághoz és nemzeti sajátosságához; — a második pedig, hogy a magyarságnak állandó történeti hivatása van e földön, melytől sem ő el nem térhet, sem senki el nem térítheti.

Általában véve Krenner okos és tanulságos, s a magyar történelem egyik érdekes fejezetét új szempontból tárgyaló könyvét nyereségnek kell tekintenünk a hazai történetírásra, habár — szerény véleményünk szerint, — műve nem kifogástalanul rendszeres, és stílusa is ellaposodik a könyv vége felé. Csak a könyv kiállítására van még megjegyzésünk, melynek olvasását apró, szemrontó betűi nagyon megnehezítik. Érdeklődéssel várjuk a mű folytatását.

Lukinich Imre.

Tompa Mihály a költő-pap.

Életrajz Tompa Mihály arcképével és a rávonatkozó irodalom repertoriumával. Irta *S. Szabó József* debreczeni kollégiumi tanár. Budapest, 1901. Hornyánszky V. könyvnyomdája. 116 n. 8 r. lap. Ára 2 kor.

Tompa Mihály, az egyszerű hanvai kálvinista pap iránt se a magyar irodalom se a magyar társadalom nem róttá még le eléggé kegyeletes tartozását, sőt úgy tetszik, mintha némi kiesínylést, némi hidegséget tanúsítanának iránta. 33 éve, hogy a *Virágregék* költője,

a természet mély érzésű barátja meghalt, s ime máig se jelent meg méltó élet- és jellemrajza, mely életének adatait összegyűjtve, feltárná előttünk: ki és mi volt nekünk Tompa Mihály? s máig se örökítettük meg emlékét ércben vagy márványban, tanúságul és lelkesítésül a jövő idők számára. Történtek ugyan mind a kettőre vonatkozólag kísérletek: *Tolnai Lajos* megpróbálta Tompa írói arcképét megrajzolni, de miként regényeiben a valóság helyett csak torzképét nyújtja az életnek s mindent végigönt epéjével, — e tanulmányában se lehet az igazi Tompára ráismernünk. A mi a másikat illeti, a sárospataki kolégium ifjúsága 1896-ban felállította híres elődjének mellszobrát az iskolakert árnyas fái közt s Rimaszombat is régen készülődik nagynevű szülöttjét egy ércszoborral megtisztelni, — de Tompa, a honfű dalnoka, az elnyomatás éveiben a nemzet lelkének költőgetője, fájdalomainak elsíratója, reményeinek élesztgetője, a Petőfi és Arany barátja s költészetünk népies-nemzeti irányainak mellettök harmadik képviselője — ezeknél nagyobb és méltóbb áldozati tüzet érdemel!

De mintha változnának az idők, mintha kezdenék betelni a cosmopolita költészettel, a Zola és Ibsen-imádással, mintha újra visszatérnének az elhagyott oltárokhoz: a nemzeti istenek imádásához! Nem ezt mutatja-e Vörösmarty emlékezetének lelkes megünneplése. Eötvös K. „Balatoni utazása“-nak, Berczik „Himfi szerelmé“-nek és Herczeg „Ocskay Brigadéros“-ának páratlan sikere? Ha ez az irány erősödni fog, akkor Tompára is el fog következni a méltánylás kora, s akkor nemcsak a sárospataki diákok fogják összerakni filléreiket szobrára, hanem az egész magyar társadalom sietni fog emlékének megtiszteléséhez hozzájárulni!

E gondolatok közt s mint ez idők előfutárát a legmelegebben üdvözöljük Tompa M. föntidézett életrajzát. Írója a Tompa-tisztelők kicsiny gyülekezetének lelelkesebb papja, ki mint Gömörmegye fia, mint rimaszombati és pataki diák úgyszólván beleszületett a Tompa kultuszba; ki még mint pataki diák lelkes cikkekét írt a gömöri lapokba a Tompa szobor felállítása érdekében s a szájától megvont fillérekkel hordta össze, gömöri tanulótársaival együtt e szobor első alapját, bizva a mustármag megnövekedésében; ki mint gömöri pap és tanár áhitattal járt Tompa életének és működésének egykori színhelyén s fogékony lélekkel hallgatta és gyűjtögette a rávonatkozó adatokat, ezek iránt Tompa minden barátját, ismerősét kikérdezte, s az irodalom mezején is felkutatott minden nyomót, a mely Tompához vezetett; ki T. hátrahagyott egyházi dolgozatait is kiadta s egész sereg kisebb-nagyobb cikkelyben ismertette Tompa életének egyes részleteit, fejtegette költeményeinek egyes vonatkozásait. Ily fogékony kebellet s ily előkészületek után, nem természetes-e, hogy hivatást érzett Tompa életének megírására?

Műve, mint czíme is mutatja, első sorban életrajz. Miként a Kisfaludy-társaság Petőfinek első sorban hiteles életadatait óhajtotta

összeszedni, hogy ezek aztán biztos alapúl szolgáljanak műveinek kritikai méltatásához, S. Szabó József is Tompánál főként e feladatot: az életadatok összegyűjtését tűzte maga elé. Eddig az irodalom barátai úgyszólván csak arra az életrajzra voltak utalva, a mely Tompa összes költeményei előtt 39 lapon Szász Károly tollából megjelent s a mely Tompa életének természetszerűleg csak főbb pontjait érinthette. S. Szabó teljes képet rajzol Tompáról; ismerteti gyermekkorát, diákéveit, irodalmi szárnypróbálgatásait, pesti élményeit, — s aztán bejei, keleméri és hanvai papságát, évekig tartó betegeskedésének egyes phasisait, hosszas halálküzdelmét. Még azok is, kik szívesen társalkodnak Tompa költeményeivel, kik szívesen olvassák a róla itt-ott megjelent közleményeket, sok új adatot, felvilágosítást fognak találni ebben az életrajzban, sok költeményének fogják megtalálni nyitját, értelmét. Nem mondjuk, hogy ez adatok más szinben tüntetik talán fel költönket, mint a hogy eddig ismertük; nem, csak közelebb hozzák őt hozzánk, csak inkább feltárják előttünk lelkét! Látjuk, hogy s mint élt, minek örült, miért rajongott, mivel szeretett foglalkozni; látjuk őt különösen, mint papot, a papi teendők minden ágazatában, mint egyházi beszéd-író, mint előadó szónokot, látjuk hívei közt s a papi tanácskozásokban; aztán látjuk családjá körében, feleségéhez s gyermekéhez való viszonyában, látjuk barátaival való összeköttetésében. Látjuk, mikor milyen irodalmi tervek foglalkoztatják; mily lelki hatások alatt írta egyik-másik nevezetesebb költeményét; itt-ott csinos és főként helyes méltatását is kapjuk költészetének, költészete egyik-másik ágának.

Mért ne vallanók be örömmel, hogy e közelebbi ismeretség nemcsak nem árt Tompának, hanem inkább emeli őt szemünkben. A kit eddig csak távolról tiszteltünk, azt most megtanuljuk szeretni, megtanuljuk csodálni. Rendíthetetlen hite, erős hazaszeretete, felesége iránti mélységes szerelme, odaadása, — mind magas szinben tünteti őt fel előttünk. Nem mintha neki is nem volnának gyöngéi; S. Szabó nem is hallgatja el azokat, szeretete nem teszi elfogulttá hőse iránt; érinti ezeket is, de kiméletes kezekkel, s rámutat forrásukra, hogy méltányosabbak lehessünk megítélésökben. A költőnek se föltétlen imádója, de egy pár biztos vonással itt is kiemeli azt a helyes szempontot, a mely szerint őt megítélnünk kell.

S. Szabó könyve nemcsak rendkívüli haladást jelent az eddigi Tompa-életrajzokhoz képest, hanem joggal mondhatjuk, hogy ez az első, igazi Tompa életrajz! A tartalom gazdagsága, újdonsága mellett éppoly mértékben leköti figyelmünket az előadás melegsége, bensősége s a könnyed, nemesen egyszerű, bibliai zamattal ékes nyelv, mely egyaránt távol áll, úgy a száraz adathalmaztól s elvont fejtegetésektől, mint az üres sallangoktól. Valóban, S. Szabót ez életrajz megírásánál Tompa szelleme illette; gondolkodása, eszmemenete szinte rokonnak tünik fel a Tompáéval; csak egy rokonnélek, egy költői kedély rajzol-

hatta őt meg így nekünk, ki ugyanazon helyen, ugyanoly behatások alatt élt, tanult, nőtt fel, mint Tompa, s a mellett lelke telve van imádott költőjével. Műve szívből folyt, a szeretet sugalta, azért nem fog nyom nélkül elenyészni! A kik Tompát szeretik, ezt az életrajzot is szívesen fogják olvasni, azok pedig, a kik nem ismerik eléggé, ebből meg fogják őt ismerni és szeretni!

Rácz Lajos.

A metaphysika elemei.

Deussen: Elemente der Metaphysik. 1901.

Hogy korunkban annyian rokonszenveznek a buddhizmussal vagy legalább is a pantheizmussal, annak oka nagy részben abban a befolyásban keresendő, a melyet Kant és Schopenhauer böleselete a XIX. század gondolatirányára gyakorolt. Tudjuk, hogy Schopenhauer Indiából kölcsönzött pantheismusát Kant elméletére alapította, a miből viszont következik, hogy a theismusnak csak akkor szolgáltatunk igazságot, ha a Kant-Schopenhauer-féle ismeretelmélet gyengéit földerítjük. Csak abban az esetben méltathatjuk a Schopenhauer-féle böleselet alapelveinek igazságát is, a mely szerint „a világ akaratnak és képzetnek mondható“.

Schopenhauer böleseletét tehát tovább kell fejtegetnünk, hogy az atheismus világnézetével összeegyeztethető legyen. Erre a feladatra egyetlen akadémia képviselője: *Deussen* kieli tanár vállalkozott „A metaphysika elemei“ cz. művében. 4 részből áll, melynek elseje az ismeretelmélet, másika a természet, harmadika az ästhetika és negyedik a morál metaphysikáját ismerteti. Bennünket az első s a 4-ik rész közelebbről érdekel.

Schopenhauer böleseletének alapgondolata s ebben Kanttal szemben haladás észlelhető, hogy a világ akarat és képzet. Közelebbről az akarat „az élethez való akaratnak“ mondható, s ebben látta Schopenhauer a Kant által megismerhetetlennek tartott „Ding an sich“ lényegét. Helyet keresett tehát annak az ember szellemi lényegében, s az önismereteket összekötötte a világismerettel, vagyis, összekapcsolta Kant ismeretelméletét Fichte akaratelvével. Ezzel Schopenhauer „megtalálta a kulcsot a természet belsejébe, a melyet Kant elzárt a kutató előtt“. Eddig követhetjük a geniális frankfurti böleselet, hogy a világot akaratnak és képzetnek mondotta, s csak az a kár, hogy annak a lényegét egy úttal 3-ik elemi alaptettségként érzetnek nem mondotta. A theismus világnézete ezzel a Schopenhauer-féle fölfedezéssel negyon is összeegyeztethető, a mi azonban csak abban az esetben lehetséges, ha itt nem absztrakt értelem- és akarat fogalmakkal, hanem szervesen összefüggő konkrét tehetségekkel operálunk. Ez alapon akarat és gondolkodás gyakorlati és elméleti cselekvőségnek mondható. Schopenhauer ismerte